

Hsiung-nu İmparatorluğunun Aktüel Meseleleri

Karjaubay Sartkojaulı*

Hsiung-nu Araştırmaları, tarih ilminde sadece bir ülkenin sorunu değil, dünya meselesine dönüştü. Hsiung-nu, Avrasya kıtasında bundan 2200 yıl evvel kurulmuş göçebelerin ilk imparatorluğudur.

Sünnülere tabi olan o dönemdeki göçebeler: Türk, Moğol, Mançu - Tunguz dilli göçebeler 2000 yıl içerisinde büyümüş, gelişmiş ve çoğalarak 40'tan fazla millet ve ulusa bölünmüştür. Birinden biri uzaklaşmış, Çin, Rusya gibi büyük imparatorluklara yutulmuşlardır.

Orta Asya göçbelerinin kadim tarihi âlem tarihinin ayrılmaz bir büyük parçasıdır. Onların kültürünü, ekonomik yönetim sistemi, devleti tanıyıp bilme küresel bir öneme sahiptir. Onların tarihinin sorunları da mesele olarak küresel öneme sahiptir. O yüzden âlemdeki bilim adamları son iki asır boyunca araştırma içerisindedir.

Bu araştırmaların başında Moğolistan, Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti'nin bilim adamları gelmektedir ve aktif bir şekilde araştırmaktadır. Adı geçen ülkelerin arkeolojik araştırmalarına, tarihi verilerine dayanarak Hsiung-nu tarihindeki bazı problemleri ele almayı uygun gördük.

Hsiung-nu İmparatorluğuna Kadarki Kabilelerine Dair Veriler

MÖ II-I binyıllık aralığında doğusu Kadırhan (Hyangan), batısı Don'a kadar, güneyi Pamir, Amuderya, Sırderya'ya kadar, kuzeyi Tuneli diye adlandırılan günümüzdeki Yakutya'ya kadarki Avrasya'nın büyük bölgesinde yüzlerce Saka (Skif) taifeleri yaşamışlar. Bu etnoslarla ilgili iki çeşit veri muhafaza edilmiştir. Onlar: tarihi veriler ve arkeolojik verilerdir.

Tarihi Veriler

a) *Yazısal veriler.* Avrasya bölgelerinin meskûnları Batı kaynaklarında *Skif (İç Oğuz), Sarmatlar, Kimmerler, tur, agafır, androfoğ, melanhlon, geleg, Massagetler, jirki, jssedon,*

* Prof. Dr., L. N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi, Türk ve Altay Araştırma Merkezi, Nursultan/KAZAKİSTAN, kharjaubay@mail.ru

arimaspi, tiraki, tabı, akadı, nebr vs. isimlerle kaydedilmiştir (Herodot, 1972. I, IV, VII bölümlerde).

- b) Çin eski verilerinde Xia (Hsia) (Hanedanı MÖ. 2205-1675 yy). dönemlerine, Shang (Hanedanı MÖ.1766-1325 yy.), Yin (MÖ. 1300-1075 yy) dönemlerinde Şün (güneş), Jun, Guj-pan (Bei-pan), Di (Ti), Yue-çiler adlarıyla, Chou'dan (MÖ. 1122-256 yy.), Han İmparatorluğu (MÖ 221-200 yy.) kadar Şün (sün), Hung-nu, Şan-yü, Hyen-yün, Dili, Dinglin, Gao-che (kao-che), Kang-kuo. Yue-çi, Ujsun gibi isimleri kaydederek tarihi verilerde bırakmıştır. (Sima Ts'ien Shih-chi.110. defter Hsiung-nu beyanı; Taskin V.S. Materyalı po istorii Hsiung-nu. M.,1968. s. 34-80).

Hsiung-nu ilgili asıl verileri Çin tarihçisi Sima Ts'ien, Ban Gu, Fan Ye eserlerinde muhafaza edilmiştir (Taskin V.S. 1968, 1973).

Arkeolojik Veriler

Arkeolojik kazı neticesinde bize ulaşan senkretik tarihi - kültürel miraslardır. Bu miraslar Avrasya bölgesinde yaşayan devirdeki kabileler ile konfederasyonların (Kabile Birliği) kültürel ayrıcalıklarını tespit etmeye yardımcı olur. Etnik ve dil özelliklerini tanımlayamaz. Tam tersine, Hsiung-nu İmparatorluğu kurulmadan evvelki Avrasya kıtasında yaşayan göçebelerin, daha net söylersek, kadim Saklar ile Hsiung-nu'lerin âlemi ile tanışmamıza imkân verecektir.

Geçmiş bir asrın içerisinde Hsiung-nu İmparatorluğunun bölgesinde yaklaşık 7000'den fazla mezarlar, 20 şehir, yüzlerce kayıta alınmıştır.

4 şehir, yaklaşık 700 kadar Hsiung-nu mezarları, yüzlerce petrogliflere arkeolojik araştırma yapılarak ilime dönüştürmüşlerdir (Eregzen G., 2011).

Hsiung-nu'lerin Soyağacı

Avrasya topraklarında MÖ I binyıllığın son döneminde hükmeden iki büyük kültür ortaya çıkmıştır. Onun biri Çin'ler, ikincisi göçebelidir. Bu iki kültür bir kâğıdın iki tarafı gibi hiçbiri bir biri olmadan yaşaması mümkün değildi. Çinliler toprakla, tarımla uğraşarak yerleşik hayata devam ettiyse, göçebeler ise daha çok avcılık ve hayvancılıkla meşgul oldular.

Çiftçilik, avcılık ve hayvancılıkla her iki kültür bir birine destek olmakla beraber kendi arasında rekabet te üstündü. Bu rekabetin kökü, göçebeler âlemi ile yerleşik âlem arasındaki kültür, etnik gruplar, ekonomik ve yerleşim alanlarındaki ekolojik değişimin etkisi ile başlayan fenomendir.

Bu ekolojik değişimin sonuçları, rekabetin düşmanlığa ulaştırmıştır. Bir birine saldırmak, fethetme, saldırma, soyma gibi anarşik bir rejim yer alan dönem idi.

Bu hareketin çıkma nedeni, yaşama geleneği, yaşama düzeni, dünya görüşü iki ayrı kültür arasında yer almıştır. Ama iç koşullarında yukarıda bahsettiğimiz anarşik rejim tekrarlanıyordu.

Bahsettiğimiz iç savaşlar, münakaşalar ve tartışmalar halkların bir birine yaklaşması, birleşmesi, işbirliği kurması ve koordinasyon yoluyla güçlü bir devlet kurulması için bir ön şarttır.

Etnik gruplar arası savaş, çatışmalar, etnoların bireyselleşmesinin nihai hedefi olacaktır. Dış savaşlar ve çatışmalar, yurt içi rekabeti sakinleştirir ve dışarıdaki düşmanlara karşı birleşerek savaşmaya fırsat sağlar. MÖ II bin yıllığın başında yüzlerce aileye, topluluklara, taifelere, kabilelere, konfederasyonlara bölünmüş kavimler dış düşmandan korunmak amacıyla kendi arasında bir araya gelmeye başladılar.

Çin kaynaklarına göre I binyılığın başında Gui-pan, Bey-pan, Sün-yü, Hyen-yün, Sünnü, Di, Beidi, Cidi (kırmızı Di'ler), Chandi (kuzey Di'ler), Dili, Dingling, Ti, Dunhu, Uysin ve çeşitli taifeleri birleştirerek "Jun'lar" diyen isimle Çin verilerinde kaydedilmiştir.

Sarı Irmak'ın (Huang Irmağı) kuzey, doğu kuzeyinde yaşayan göçebeleri Çin kaynaklarında Güan Jun (börü Jun), dağlı Jun ve Myan-di, Man-cu, Huan, H'yenyün, Dili, Hu, Luhun, Lovlan, Lin-hu, diye adlandırılan sekiz kuvvetli Jun taifeleri veya küçük bir millet olduğuna dair Sima Ts'ien eserlerinde muhafaza edilmiştir. (Sima Ts'ien. 110. Si-ci).

Çin'in Hsia devrinden kadim Jutsu devrinde Şün-juj; Shang zamanında Gui-pan; Yin, Chou devrinde Kün-i, Şien-ban, Gui-pan, Şün-yuy; Jun, Di, Chun-ch iu, (İlkbahar ve Sonbahar) devrinde Hu, Di, Jun, Chan-Kuo (savaş sever) devirlerinde hanlıklar kurarak birleşmiş (Sima Ts'ien. 110. Sc).

Böylece birkaç kere dağılıp, tekrar birleşmiş, bir tuğ altına toplanmışlardır. Bu bütünleşmeler, bir araya gelmeler uzun sürmeden tekrar dağılmışlardır. Bununla ilgili Sünnü beyanında (Sima Ts'ien. 110. Sc):

«Şün-bej döneminde Tümen shan-yü (Tengri Qut) kadar binlerce yıllar boyunca Sünnüler bazen güçlendiler, bazen bölünüp, ayrıldılar, zayıfladılar. (Sima Ts'ien. Taskin V.S. 1968, s. 39) diye Sünnülerin siyasi hallerini net göstermiştir.

Hsiung-nu Kağanlığı'nın Devletliliği

Moudun Şhan-yü iktidarını ele aldıktan sonra bozkır toplumunun gelişmesi yasasına göre iktidarın temel normlarını düzenlemiştir. (Sartkoja K. 2017. 167-180 s.). Orada:

1. Orta Asya'daki hanlıklar ile konfederasyonlar arasından Sünnüler MÖ. IV asrın ilk çeyreğinde güçlenerek başkanına Şhan-yü Tengri Qut ünvanını verip, hanlık iktidar kurdu. Bilim adamları, MÖ. IV-II yy. (Tümen Şhan-yü kadar) hanlık yönetim oluşturdu diye değerlendirme yaparak, sonuca varmıştı.

Bilim adamları, göçebeler devletliliğinin ilk dönemlerinde Moudun yönetime geldiği ilk yıllarında “askeri demokrasi” iktidarını uyguladığını söylüyorlar (Rudenko). Ondan sonraki dönemlerde tarihi gelişme hukukuna göre “bozkır medeniyeti İmparatorluk devlet” iktidarını oluşturmuştur.

2. Tanrılık dinin bilgisine göre devlet ideolojisi oluşturmuştur. İktidardaki kişilik, her hareketini, işini, reformunu yukarıdaki Gök Tengri'nin isteğiyle, yardımıyla icra edilmekte olduğunu halkın bilincine sinirerek hareket etmiştir.
3. Devleti Sağ, Sol kanat ve Merkezi diyerek üç bölgeye bölerek yönetmiştir. Kazak halkının üç jüzlük sistemi de bu Hsiung-nu devrinden itibaren oluşmuştur. Her kanat içindeki Taife Birlikleri veya Konfederasyon Birlikleri ile Taifeler, biyososyal sistemine göre yönetilmiştir.
4. Hukuki yönetim. Herhangi bir halk kendi bölgesinde bir tuğ altında bileşerek devlet kurduğunda, o devleti yönetebilecek yönetimi seçer. Yönetim, tüm halkın itaat ettiği hukuki yasayı düzenler. Ancak o zaman yönetim, toplumsal sistemi yasallaştıran milli özelliğe uygun hukuki aktin temel taşı pekiştirir. Yasallaştırılmış yasa ile yönetim, tüm toplumu organize eder, halkın çıkarını savunarak hareket eder. İşte, Hsiung-nu İmparatorluğu da bu prensibe göre yönetmiştir. Kadim ve Erte Orta asırdan MS. XIX yy. kadar Merkezi ve Orta Asya'daki göçebe toplumun milli örf-adet normu devlet yönetiminin yasasının temel taşı olmuştur. Göçebeler zihniyetinde oluşmuş bu gelenek toplumun gelişmesine uygun daima gelişmiş ve değişmiştir. Bu destrunun gelişmiş alanı ve temel aracı - hukuk yönetimidir. Bu yüzden adli hizmet, yönetim sistemindeki evrensel özelliğe sahiptir. Gerçekleştirici - biy, hukuk temeli ise bozkır örf adet normlarıdır. Halkın destüründen temelini alan yasal işlem olan insanın toplumda kendini tutması, kanuna uygun yaşaması toplumdaki ilişkilerin klasik örneğidir.

Örf-adet normlarının ayrıcalığı halka iktidar tarafından güçle dahil eden kurulum değildir. Aksine halkın terbiyesine sinmiş, kanla verilmiş asırlarca kullandığı normdur. Bu hukuki destüre uygun Tengri Qut (Şhan-yü) kararname çıkarılmıştır. Zaman zaman çıkartılan yarlık derlemesi devleti yönetmenin yasallaştırılmış kanunu olur.

Sima Tsyau Sünnü beyanında: “Hsiung-nu’de kanun var” (Sc. 110 defter. Mansan. 2003. s. 72) diye yasallaştırılmış hukuki aktlerden bahsetmektedir. «Şhan-yü yönetimindeki *Gudohou* unvanı töre dışı ilişki ile idari alandaki ceza mahkemesinden sorumludur» (Son Han Name. Taywan. 1974. S. 2942-2943) diye gösterilmiştir.

Bununla birlikte: “Hsiung-nu’nün sol kanat himayesindeki Lan (Ulan), Süybü taifelerinden çıkmış töreler mahkeme işinden sorumlu olup, ceza yargılamasını başlatır. Onlar kararlarını Tengri Qut’a Şhan-yü bildirir. Şhan-yü onu kontrol eder (Suhbaatar. 1980, s. 71). “Şhan-yü Tümen başkanlarını tayin eder. Tümen başkanları kendisine tabii olan taifeleri ile Taifeli Birliği başkanlığın seçmeye katılır. Onları halk kendileri sunar”.

Çin’in “Tuz ve demir skandalı” (Yan Tie Lun) attı eserinde: “Göçebelerin (Hsiung-nu) kanunu kısadır. Kolay anlaşılır. Başkanlarının verdiği görev zor değildir, gerçekleştirmek kolaydır. Cezanın çeşidi azdır. Hsiung-nuler her yerde kendine göre suç işlemez. Aşırı kültürlü olmazsa bile çalışkan ve akıllıdır” (Huan Kuan. 2001. s. 68) diye yazmıştır.

Bu veriye analiz yaparsak, Hsiung-nuler, örf-adet, gelenek ve görenek normlarını güzel yerine getiren ve üst tabaka ile alt tabaka ilişkisi örf-adet normlarını ihlal etmeden, hürmet tuttuğunu hissederiz. Bununla birlikte yasal hukuk ta güçlü olmuş gibi.

Hsiung-nu yasalarında (Chin-chi, Hanshu).

- Yasadışı silah kullanırsa ölüm cezası verilir.
- Hırsızlık göstergesine göre cezalandırılan kişinin tüm mülküne el konur. (Shin-chi.198. s-73).
- Hafif cezaya tabii olan insan kırbaçlanır. Ağır cezaya çarptırılan insan ölüme mahkum olur. (Si-ci. 1958.-57).
- On günden fazla hapse oturtulmaz diye gösterilmiştir (Sc.57). Si-ci’de “suçu itiraf ettirmek için: yüzünü dilimlemek, kelepçelemek, şiddetli işkence cezalarını kullanmıştır (Гл.89.-2942-2943). Bu veriler Hsiung-nu’nün hukuki yasalarının çok kati olduğunu ispatlamakta.

5. Hsiung-nu İmparatorluğu, kendine ait bölgesini, toprağını korumayı en üst yönetimin en sorumlu işlerinin biri olarak görmüştür. Doğudaki Çin’le, Batıdaki Perslerle sınır olan yerlere “Oto” diyen sınır koruma kurmuşlardır.

Çinliler ile Hsiung-nu devleti arasındaki sınır çizgilerini belirleyip, sınırlarını MÖ.197 ve 162’de anlaşma yaparak yasallaştırmıştır. MÖ. 162’de Han padişahı: “Çin Seddinin dışında sadak okunun kapını sırtına alan, yay çeken halk Tengri Qut (Şanyu) yarlığına itaat etsin. Çin Seddi içindeki uzanarak yatan, *malakay* (baş giysi) giyen, ipek kemer kuşanan halk benim yarlığına itaat etsin” diye yazmış, kaşe koymuş ve onaylamıştır. (Taskin V.S. 1968. s. 39, s. 47-48).

6. Hsiung-nu askeri iki büyük ordudan oluşmuştur. Biri sabit, istikrarlı ordu, diğer ise “kosın şerik” askeri gruptur. Devleti yönetme işi yarı askeri idari sistem olduğundan iç, dış çelişkiler, çatışma, saldırı, savaş zamanında Şhan-yü yarlığına göre az zaman içerisinde tüm orduyu silahlandırabilirdi. Ordu onluk sisteme göre onluk, yüzlük, beş yüzlük, binlik, on binlik olarak bölünür.

Savaş olmadığı dönemde herkes kendi işiyle meşgul olurlar, askeri hazırlık ve savaş ilan edildiğinde her aileden bir fert kendi atıyla, silahıyla asker safında yer alırdı. Ordu devletin savunucu temel güç sistemi olduğundan kati tertip vardı. Çin verilerinde: «Her aile gerektiğinde silah kullanırdı. Vatanına tehlike geldiğinde ok, yayını eline alıp, zırhını giyip, atına binip giderdi. Birkaç gün yiyecek ve içeceklerini beraberinde alır giderdi. Onlar dağlara sığınır, kaya, mağaraları savunma olarak kullanırdı. Ot, su pınarını, tohum, gıda deposu gibi kullanabilmişti. (Хуань Кунь. 2001. s. 107). Hsiung-nulerin silahlarına dair “Çin’in askeri silah tarihinin orijinali” adlı eserinde “Hsiung-nu, Türkler kardelen görüntülü ok kullanırdı. Onun şekli sanatsal yapılmış. Bin yıl geçse bile onun çelik demiri paslanmaz, diye değerlendirmiştir. (27. 1957. ss. 209-210). Bununla birlikte Moudun Hsiung-nu kendisi hazırlayan ıslıklı oklar, *dauhpazlar* (müzik aletini çalan kişiler) düşmana korku uyandırır, düşman tarafı psikolojik olarak kendini tutamaz, kaybederdi.

Ekonomisi

Göçebeler devletinin temeli, toprak ve halktır. İktidar ise onun kurulumudur. Ekonomisinin temeli, mal, çiftçilik, tarım, sanat mesleğidir. Çiftçilik üstündür. Hsiung-nu bölgesinin Orhon, Selenge boyu, Ordos, Kazaklı (İnşan), Nanşan, Turfan

Turfan Ovası, Tengri Dağı’nın güneyi, kuzeyi ve Yedisu topraklarını işleme kullanımı olsa bile, tüm İmparatorluğu tatmin edici durumda değildi.

Bu yüzden hasat Hsiung-nu ekonomisini pekiştirici rol oynadı. Batı ülkedeki tarım ekonomisi o ülkenin halkın tatmin etmekle birlikte fazla kalan hasat Moğol Platosundaki Merkezi depoya getirilirdi. Hsiung-nulerin Merkezi ülkesi, Doğu Sibirya, Ordos, Kazalı'da (İnşan) yapılan arkeolojik kazılar neticesinde Hsiung-nu devrinden kalma çok miktarda arazi ekimi araçlarıyla birlikte kara buğday (*Panicum miliceum*), arpa (*Hordeum vulgare L.*), buğday (*Triticum comactum*, *Triticum aestivum*) tahılları bulunmuştur (Davodova, 1985. s. 70 ; 1995. s. 43).

Sima Ts'ien'in yazılarında tarım, Hsiung-nulerin yardımcı işi olduğunu ispatlayan veriler bırakmıştır. «... [Hsiung-nuler] hem tarım alanını işlerler hem de azıcık olsun herbirinin kendi arazileri mevcuttur» (Taskin. 1968. s. 34). «... MÖ. 119 yılında Han İmparatorluğunun Bey-Tsin lideri Tyan-yan Dağındağı Hsiung-nulerin Chao-Sin kentinde muhafaza edilen depodaki buğdayın (tsi su) yiyerek can azığı ederler, birazını alır, diğerlerini yakardı» (Taskin. 1968. s. 91). «Han İmparatorluğunun askeri önderi Su-u Hsiung-nulere diploması işle gelip, gizli iş çevirdiğinden tutuklanarak yer altı tahıl deposuna tutuklandılar» (Taskin. 1973. s. 103). İşte bunun gibi onlarca veriler evvela hiçe çıkartılmış. Hsiung-nuler sadece göçebelilikle yaşadığı teorisini hiçe çıkarmıştır.

Eurocentric ideolojiyi izleyen bilim adamları, Hsiung-nu İmparatorluğunu Çin'in Han İmparatorluğu tarafından verilen buğday, arpa, pirinç, darı gibi tahıllarla ipek gibi maddi materyallerle yaşadığını bildirmekte. Eğer göçebe olmayan yerleşik olan halk, ülkenin yukarıda bahsettiğimiz buğday, arpa, pirinç, darı gibi tahıllarını zorla ellerinden almazlarsa, vergi olarak kendilerine bağlamazlarsa, Asya'nın göçebe devletleri (Hanlıklar, imparatorluklar) bir ülke olamazdı gibisinden yapılan sonuçlarla günümüze kadar geldiler. Aslında hakikati böyle mi idi? Buna dair onlarca veriler muhafaza edilmiştir. Onun sadece birisini inceleyelim:

MÖ. 89'da Hsiung-nu'lerin Külüğü Tanrıkut Han İmparatorluğuna elçi göndererek, evlilik anlaşması teklifinde bulunur ve bu teklifte: «Her sene Sünnü İmparatorluğuna 10.000'den (1'den =30 litre=300.000 litre) buğday içkisi, 5000 hu (1 hu =19.986 kg = 99.930 kg) pirinç, 10 000 pi (1 pi = 9,24 metre = 924.000 metre) ipek ve pamuk elyafı *torgın-torka* (kumaş isimleri) vergi ödemelisiniz» (Hanşü. 94 p, sayfa 3780; T.Barfield. The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China.3.81) demiş. Öyle ise bu gösterilen maliyetler o dönemdeki Han İmparatorluğunun sınır korumasında çalışan 140 insanı besleyen maliyetle eşit imiş. Demek, Han İmparatorluğundan Sünnüler'in üzerine attığı maliyetler Tengri Kut Ordusunun ihtiyacından geçmezmiş. Bu maliyet sadece Ordu'ya harcanan maliyet olduğu

tespit edilmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz Han İmparatorluğunun verdiği tahlil ve ipekler bütün Hsiung-nu İmparatorluğunun ihtiyacını karşılayamaz.

Bu yüzden Hsiung-nu İmparatorluğu Han İmparatorluğunun himaye etmesiyle yaşayabildi görüşü tamamen hatalıdır.

Çin'in Chou İmparatorluğunda MÖ. 770-256 yy. arasında hem kuzey göçebelerinde hem de Çinlilerde demir üretimi gelişmeye başladı. Göçebeler demirleri özel yer ocaklarıyla üretecek ürününe uygun kalıplar hazırlayıp, kışaktan yaylaya, sonra da sonbaharda göçebe körüğü¹ yerleştirerek kendisine gerekli eşyaları yapardı, üretirdi. Çinliler, göçebelerin el sanatını 2000 yıl önce « şou gün ye » demiştir. (Sartkoja K., Tas kitaptın kupiyası. Almatı, 2018, 169 s.).

Hsiung-nu Şehirleri

Hsiung-nu İmparatorluğunun devrinde Doğu Türkistan Vahasındaki şehirleri dışında Doğu Sibiryaya, Kuzey Çin (Kazaklı, Ordos, İnşan Vadiler,), günümüzdeki Moğolistan yaylalarında 20'den fazla şehir olduğunu tarihi veriler ile arkeolojik kazılar ispatlamakta.

Doğu Sibirya'da Eblig (İvolgA), İlim Ovası, Minus Ovası gibi yerlerde ve Moğolistan'daki Terelj, Gua-dob, Orhon'daki Ulu şehri, Boro yıkımı adlı şehirler (Davidova A.V.,1985, 1968, Kradin N.N., 2002, Danilov S. V. 2004 s. 37-38), Çin'in Ordos, Kazaklı bölgelerinde (Taskin V.S. 1968 40 б. XTC.2011 s. 211-222) Chao Syn Gen v.b. bunun gibi şehirlerin olduğuna dair net veriler muhafaza edilmiştir. Hem arkeolojik kazılarla da tespit edilmiştir.

Bu şehirlerin dışında birkaç onlarca geleneksel ibadethaneler, sığınacak, dua edecek yerler bulunmuştur. Bunun gibi arkeolojik kazılar ile tarihi veriler Hsiung-nu'nun şehirler inşa edip, orayı yer edinerek, kış aylarını şehirde geçirdiklerini gösterir.

Merkez ve Orta Asyalı göçebeler, tarihçilerin yukarıda bahsettiği gibi Hsiung-nu'nun bu özelliklerini analiz ederek, Hsiung-nu'nun kurduğu devleti "Bozkır medeniyetli İmparatorluk devlet" diye değerlendirmiştir.

Hsiung-nu Kültürünün Çıkışı

Bilim adamları, Hsiung-nu kültürünü zamanı ve alanına göre ikiye ayırarak incelemektedir. Biri, MÖ. III asıra kadar Baba Hsiung-nu (proto Hsiung-nu)

1 Körük - deriden ve içine hava çekip geri verebilecek biçimde yapılmış, açılıp kapandıkça içindeki havayı üfleyen, ateşi canlandırmakta kullanılan araçtır.

kültürü diğeri ise Hsiung-nu İmparatorluğu kurulduktan sonraki kültürdür. Baba Hsiung-nu (proto Hsiung-nu) mirasları dediğimiz kadim Sak (Skif) kültürüdür.

Kadim Sakların (Skif) dikdörtgen mezarı, kereksur, geyik taşlar ve Ordos şehirleri Hsiung-nu kültürünün temel taşıdır.

Sünnüye kadar Sak (Skif) kültürünün meyvesi, kültür değerleri bu Hsiung-nu kültürünün oluşturmuştur. Tanrılık dinin ritüelleri, 12 aylık takvim, askeri onluk sistemi, hayvan stilineki sanat mirası, direkler, heykel dikme, cesedin yanına atını beraberinde defnetme, cesetin başına yastık koyma, başınıkuzey batıya doğru koyma gibi onlarca, yüzlerce özellikler Hsiung-nu kültürü ile devamını bulmaktadır. Şimdi ise Hsiung-nuye kadar olan kültür özellikleri üzerinde duralım:

Dikdörtgen (Levhalı) Kabir

MÖ. X-II yy. arasında Orta Asya göçbelerinin defnetme özelliklerini gösteren tarihi mirastır. Bu miraslar doğuda kuzey Хэбэй, İnsan, Ordos'tan itibaren Doğu Sibirya, Moğolistan Platosu, Altay, Tarbagatay, güney Sibirya'da yaşayan Asya göçbelerinin bıraktığı mirastır. O zaman hayvan stilindeki direkler, geyik taşları çok yapardı. Bu da örf adet, inanç, gelenek ve görenek ile burada yaşayan halkın dünyagörüşünden bilgi verir. Asıl materyali bronz, altın, gümüş, ağaç, taştır. Çin sanatında “bin çeşit saf taş, on binlerce kalsedon” diye överek esas takıları bu taşlardan yapardı. Çin altın, gümüşü o dönemlerde az kullanmıştır.

Ordos Kültürü

İnşan Dağlarının güneyinde, Sarı Irmak'ın (Huang Irmağı) 100 km orta tarafındaki dirseğinin içinde bulunan Ordos'tur. Ordos'ta MÖ. 35 bin yıl önceki taş aletler, Ordos adamı, Bronz ve Demir Çağı'nın çok sayıda mirasları muhafaza edilmiştir.

Ordos kültürü, kadim ve sonraki Ordos kültürü mirasları şeklinde ikiye bölünerek incelenir. Seramik eşyalar, zırh, silah, günlük aletler, hayvancılık mesleğinde kullanılan aletler, senkretik sanat miraslara girer. Bununla birlikte dikdörtgen mezarlar, geyik taşlar, kereksurlar da girmektedir. Kısacası, kadim göçebe kültür müzesi olarak anlaşılmalıdır. Kadim Sakalar, Hsiung-nuler ile Türkler'in alev yakarak, otağ diktiği, Ordu yapması kutsal mekânıdır. Kadim Türk kültüründe “Tögüldü” derler. Ordos için Türkler ile Çinliler bin yıl savaştı.

1922'de Fransız misyoner E. Lissenitis Ordos'un Sarısu (Şarus) diye adlandırılan yerden taşa dönüşmüş insan cesedini bulmuştur. Bu iskelet “Ordos adamı” olarak Orta Asya tarihinde altın harflerle yazıldı. Sonraki bilim araştırmacılarının yaptığı

bilimsel araştırma analizlerinin neticesinde “Ordos adamı” Avrupa’dan bulunan Nendertal adamıyla karşılaştırdığında günümüzdeki adama yakın olduğu tespit edilmiştir.

Ordos’un bronz mirasları dünyaca ünlü değerlerden biridir. Bu bronz miraslar kadim göçebelerin dünya görüşü, örf adet, gelenek ve göreneklerini göstermekle aynı zamanda onun sanatsallığı âdem zâtı halen şaşırtmakta.

Ordos’un bronz mirasları kuzeyde Moğolistan, Altay, Doğu ve Güney Sibirya Kazakistan, Karasuk, Tagar kültürü ile devamını bulurdu.

Kazalı (İnşan) Kültürü

Kazalı (İnşan) Ulu Çin Seddi’nin kuzeyinde yer alan Hebei eyaletinin kuzeyinde uzunluğu 1200 km, yatayına 50-100 km-ye uzanan dağ sırtını almaktadır. Kadim göçebelerin mekânı olan bu dağda yeni taş devrinden (neolitikten) itibaren Yuan İmparatorluğuna kadarki petroglifler, dikdörtgen mezarlar, kerekuler, geyik taşlar çok muhafaza edilmiştir.

Sünnü kültürünün asıl miraslarının pınar gözü: Doğu Sibirya’daki Pazyryk, Karasuk, Tagar kültürleri, Güney Sibirya’daki Abakan, Yenisey boyu, Altay, Tarbagatay’daki eski miraslardır.

Moğolistan’ın (Noyan Ula), Bakal’ın güney doğusundaki Eblig (İbolga), Duren, Gansu, Altay’da Hsiung-nu İmparatorluğu kurulduktan sonraki miraslar çok muhafaza edilmiştir. Bunları Hsiung-nu’lerin klasik mirasları diye isimlendirip, bilim alanında bu şekilde kabul etmektedir.

O dönemdeki Hsiung-nu kültürü kendisine kadar ulu bozkır kültürünü temel edinerek, aynı zamanda sindirerek, yeri geldiğinde bağdaştırarak Hsiung-nu dönemindeki birçok halkların kültürel değerlerini zenginleştirerek, Çin, Orta Asya, Hindistan, İran, Grek Baktriya kültürel değerlerini kendisine almasıyla da ayırt edilir.

Merkezi Moğolistan’da yapılan Hsiung-nu dönemi arkeolojik kazılar neticesinde bulunan miraslar: P. K. Kozlov’un (1924-1925), V. İ. Molodin’in, N. V. Polsmak’ın (2004), D. Erdenebator’un, U. Erdenebat’ın, Ts. Törbat’ın (1998-2011), Ts. Dorjsüren’in (1954-1966), H. Perle, Ç. Erööl - Erdene’nin XXI asrın başına kadar gün ışığına çıkarttıkları miraslar sayılır.

Bu miraslarda insanların giyim-kuşamı, at koşumu, silahları, çeşitli takılar, altın, gümüş, ağaç, bronzdan yapılmış senkretik eşyalar, mal ve hayvan derileri, hububat

tohumları, çiftçilik, avcılık ve hayvancılıkta kullanılan aletler, askeri silahlar Sünnü kültürünün seviyesini ve Batı, Doğu kültürleri ile ilişkilerini göstermektedir.

Bahsettiğimiz tarihi veriler, arkeolojik buluntular sayesinde Hsiung-nu'lerin devlet olduğunu sonuçlandıralım. Erken Orta asırdaki göçebe devletleri onun içinde Hsiung-nu İmparatorluğu dediğimiz, toprak bütünlüğünde biyososyal yapı, sosyo ekonomik ilişkileri merkezîleştirmiştir. Devlet yönetim hukuku oluşmuş, “Bozkır uygarlık İmparatorluğu” diyerek sonuca varabiliriz.

Kaynaklar

Biçurin, Sobraniye Svedeniy O Narodah Obitavşih v Sredney Azii v Drevniye Vremena, M., L., C.I, 1950.

Grodoit. İstoria v Devyati Knigah (Tercüme ve Notlar. G.A. Stratanovskogo), Leningrad, 1972, IV kitapta (Melpomena).

Davydova A. V., İvolginskiy Kompleks (Gorodishhe i Mogilnik - Pamyatnik Hunnu Zabaykale. Leningradski Gosudarstvenniy Universitet, Leningrad, 1985.

Davydova A. V., İvolginskii Arkheologicheskii Kompleks. Arkheologicheskii Pamyatnik Sunnu. Vıpusk I., Sankt-Peterburg, 1995.

Danilov S. V., K Probleme Gorodov Hsiung-nu (Uluslararası Konferans), Bölüm 1., Ulan Ude, 1996. ss. 20-22.

Dorjsüren Ts. Umart Hsiung-nu. Ulaanbaatar., 1961.

Kozlov P. K., Severnaya Mongolia, Noinulinskie pamyatniki. (Kratkie Otçyeti Ekspeditsii Po İssledovaniı Severnoi Mongolii v svyazi s Mongolsko- Tivetskoi Ekspeditsiei. P. K.Kozlova), Leningrad, s. 1-12.

Konovolov P. B. Hsiung-nu v Zabaykale (pogrebalniye pamyatniki). Ulan Ude. 1976.

Kradin N.N. İmperia Hsiung-nu Vladivostok: Dalnauka 1996.

Krol Yu. L., O konsepsii “Kitay-vorvori” II Kitai: Obşestvo i gosudarstvo. Moskova, 1970. ss. 13-29.

Mansan. Mongol Ulsiin büren tüüh Moğolistan’ın tarihi II. Höh-hot. 2003.-73s.

Perlee X. Moğolistan’daki erken, orta dönemlerindeki şehir kalıntıları dizini. Ulaanbaatar., 1961.

Rudenko S. İ. Kultura Hunnov i Nosinulinskiye Kurganı. M., L.,1962.

Sartkoja K., Tas Kıtaptın kupiyası. Almatı 2017.

Sükhbaatar G. Mongolçuudiin ertnii övög. Ulaanbaatar., 1980.

Sima Ts’ien, İstoriçeskie zapiski, B.110., Pekin 1958.

Taskin V.S. Materyalı po İstorii Hsiung-nu. M., 1968, C. I.

Taskin V.S. Materyalı po İstorii Hsiung-nu. M., 1973, C. II.

Talko - Grıntseviç Yu. D., Syujinskoye do İstoriçeskoye Kladbişe v İlmovoy ped// TTKO Priamurskogo Otdela PTO., Sankt Petersburg 1898.

Talko - Grıntseviç Yu. D., Materyalı k Polietnologii ZAbaykalya, (Ed: Minayaeva S. S.) Sankt Petersburg 1999.

Törbaş Ts. Encclopaedia Hsiung-nu. Ulaanbaatar. 2011.

Törbat Ts. , Amartüvşin Ç., Erdenebat U., Egiin goliin sav nutag dahi arhelogiin dursgaluud. Ulaanbaatar. 2003.

Hünnülerin tarihi ve kültürü. Ulaanbaatar., 2011 (HTS).

Huvn Kuan. Spor o soli i jeleze (tercüme. Krolya Yu. L.), Moskova 2001. cilt.II.

Hsiung-nu Ensiklopedisi Ulaanbaatar., 2013.

«Kıtaydam askeri karı jaragı». Beyjin. 1957.

Eregzen G. Hünnü mezarlığının yapısı ve planı. II Hünnü dönemi, Hsiung-nu imperatorluğu. Ulaanbaatar., 2011. -74-84 ss.

T. Barfield. The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 BC to AD 1757. Cambrige1989.

Erööl-Erdene Ç. Hsiung-nu asılzadelerinin defin geleneklerini araştırma. Ulaanbaatar., 2015.

Ekler

Resim 1: Doğan kuş görüntülü Hsiung-nu'nün Tengri Qut (Şanyu) altın tacı. Ordos, Qaŋly bölgesinin Tsaydam diyen yerindeki Sünnü'lerin 2- kabrinden 1972 senesinde bulunmuştur. Tacın yüksekliği 7,3 cm, çağının genel uzunluğu 60 cm, 1394 gram altından yapılmıştır. Günümüzde Çin halk Cumhuriyeti'nin Kōk- Hot qalasınyñ Merkez müzesinde muhafaza edilmektedir.

Resim 2: Hsiung-nu devri. Büyük bozkırın devleri, güreşçileri güreşirken.

Resim 3: Hsiung-nu kazanı. MÖ. II yy.

Resim 4: Bozkır kahramanlarının görüşmesi. Hsiung-nu devri.

Resim 5: Kutsal geyik. M.Ö. V asır. Kurgan eyaletinden bulunmuştur.

Resim 6:
Geyik başlı akinak².
Bakırdan yapılmıştır.
MÖ. X-VIII yy.

Resim 7:
Argali, bakır hançer.
uzunluğu 107 cm,
Cengiz Han müzesinde
muhafaza edilmiştir.
MÖ. XI-IX yy.

Resim 8:
Dört geyiğin kafa
görüntüsü.
çift düğme, MÖ VII asır.
Cengiz Han müzesinde
muhafaza edilmiştir.

Resim 9: Etrafını kutsal kuşlar sarmış kutsal börü. M.Ö. III-I yy. Cengiz Han müzesinde muhafaza edilmiştir.

Resim 10: Yilkiya saldırmakta olan iki börü. Altınla kaplı kise³ nin dekorasyonu. Boyutu 12,6 x 7,1 cm. MÖ IV-III yy. Cengiz Hanın müzesinde muhafaza edilmiştir.

Resim 11: Kutsal sayga. Kuyıskan⁴ takı dekorasyonu. M.Ö. II.- M.Ö. I yy. Moğolistan Gol - Mod, Noyan - Ula'daki Sünnü mezarlığından bulunmuştur.

3 Kise - deri kemer.

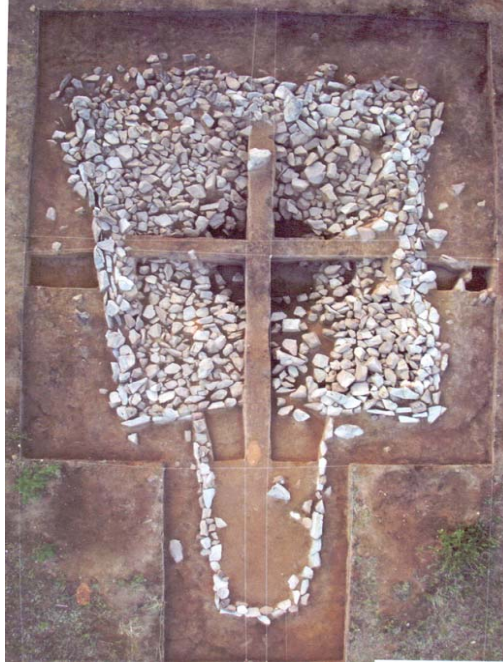
4 At koşum takımının bir türü.

Resim 12:
Hsiung-nu'lerin arması

Resim 13:
Hsiung-nu'lerin elit sınıfların arabası
Kuzey Altay Yaman- us kayasında
muhafaza edilmiştir.

Resim 14: Hsiung-nu mezarlıklarının dış görünüşü.
(Ç. Erööl - Erdene. 2015. Zurag 8).